ในปฏิสัมภิทาพระบาลีมหาวรรค แสดงจิตนี้ว่ามีชื่อที่ใช้เรียกขานกันตั้ง ๑๐ ชื่อ คือ

ยํ จิตฺตํ มโน หทยํ มานสํ ปณฺฑรํ มนายตนํ มนินฺทริยํ วิญฺญาณํ วิญฺญาณกฺขนฺโธ ตชฺชา มโนวิญฺญาณธาตุ อิทํ จิตฺตํ ฯ

ซึ่งในอัฏฐสาลินีอรรถกถา อธิบายว่า

๑. ธรรมชาติใด **ย่อมคิด** ธรรมชาตินั้นชื่อว่า จิต (จิตฺตํ)

๒. ธรรมชาติใด **ย่อมน้อมไปหาอารมณ์** ธรรมชาตินั้นชื่อว่า มโน (มโน)

๓. จิตนั่นแหละได้ **รวบรวมอารมณ์** ไว้ภายใน ดังนั้นจึงชื่อว่า หทัย (หทยํ)

๔. ธรรมชาติคือ **"ฉันทะ"** ที่มีในใจนั่นเอง ชื่อว่า มานัส (มานสํ)

๕. จิตเป็นธรรมชาติที่ **ผ่องใส** จึงได้ชื่อว่า ปัณฑระ (ปณฺฑรํ)

๖. มนอีกนั่นเองเป็นอายตนะ **คือเป็นเครื่องต่อ** จึงชื่อว่า มนายตนะ (มนายตนํ)

๗. มนอีกนั่นแหละที่เป็นอินทรีย์ **คือครองความเป็นใหญ่** จึงชื่อว่า มนินทรีย์ (มนินฺทริยํ)

๘. ธรรมชาติใดที่ **รู้แจ้งอารมณ์** ธรรมชาตินั้นชื่อว่า วิญญาณ (วิญฺญาณํ)

๙. วิญญาณนั่นแหละ **เป็นขันธ์** (เป็นกอง) จึงชื่อว่า วิญญาณขันธ์ (วิญฺญาณกฺขนฺโธ)

๑๐. มนนั่นเอง **เป็นธาตุชนิดหนึ่ง** ที่รู้แจ้งอารมณ์ จึงชื่อว่า มโนวิญญาณธาตุ (มโนวิญฺญาณธาตุ)

(๑) ปริจเฉทที่ ๑

๑. จิตปรมัตถ์

บาลีรับรองจิตปรมัตถ์ ๔ ประเภท คือ

ตตฺถ จิตฺตํ ตาว จตุพฺพิธํ โหติ กามาวจรํ รูปาวจรํ อรูปาวจรํ โลกุตฺตรญฺเจติ

ในปรมัตถธรรมทั้ง ๔ นั้น จิตปรมัตถธรรมที่แสดงไว้เป็นอันดับแรกในการิมภาษา นั้น มี ๔ ประเภท คือ กามาวจรจิต รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต โลกุตตรจิต

จิตปรมัตถ์ ๘๙ หรือ ๑๒๑ ดวง คือ

อกุศลจิต	๑๒	รวมเป็นจิตปรมัตถ์ ๘๙ หรือ ๑๒๑
อเหตุกจิต	๑๘	
กามาวจรโสภณจิต	๒๔	
รูปาวจรจิต	๑๕	
อรูปาวจรจิต	๑๒	
โลกุตตรจิต ๘	หรือ ๔๐	

อกุศลจิต ๑๒ ดวง คือ

โลภมูลจิต	๘	รวมเป็นอกุศลจิต ๑๒
โทสมูลจิต	๒	
โมหมูลจิต	๒	

อเหตุกจิต ๑๘ ดวง คือ

อกุศลวิปากจิต	๗	รวมเป็นอเหตุกจิต ๑๘
อเหตุกกุศลวิปากจิต	๘	
อเหตุกกิริยาจิต	๓	

กามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง คือ

มหากุศลจิต	๘	รวมเป็นกามาวจรโสภณจิต ๒๔
มหาวิปากจิต	๘	
มหากิริยาจิต	๘	

รูปาวจรจิต ๑๕ ดวง คือ

รูปาวจรกุศลจิต	๕	รวมเป็นรูปาวจรจิต ๑๕
รูปาวจรวิปากจิต	๕	
รูปาวจรกิริยาจิต	๕	

อรูปาวจรจิต ๑๒ ดวง คือ

อรูปาวจรกุศลจิต	๔	รวมเป็นอรูปาวจรจิต ๑๒
อรูปาวจรวิปากจิต	๔	
อรูปาวจรกิริยาจิต	๔	

โลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐ ดวง คือ

มรรคจิต ๔ หรือ ๒๐ ผลจิต ๔ หรือ ๒๐

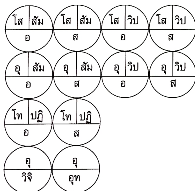
มรรคจิต ๔ หรือ ๒๐ ดวง คือ

โสดาปัตติมรรคจิต	๑ หรือ ๕	รวมเป็นมรรคจิต ๔ หรือ ๒๐
สกทาคามิมรรคจิต	๑ หรือ ๕	
อนาคามิมรรคจิต	๑ หรือ ๕	
อรหัตตมรรคจิต	๑ หรือ ๕	

ผลจิต ๔ หรือ ๒๐ ดวง คือ

โสดาปัตติผลจิต	๑ หรือ ๕	รวมเป็นผลจิต ๔ หรือ ๒๐
สกทาคามิผลจิต	๑ หรือ ๕	
อนาคามิผลจิต	๑ หรือ ๕	
อรหัตตผลจิต	๑ หรือ ๕	

บาลีและคำแปลในอกุศลจิต ๑๒ ดวง คือ

โลภมูลจิต ๘ ดวง คือ

(๑) โส | สัม / อ

- **โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการชักชวน พร้อมด้วยความดีใจ ประกอบด้วยความเห็นผิด

(๒) โส | สัม / ส

- **โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักชวน พร้อมด้วยความดีใจ ประกอบด้วยความเห็นผิด

(๓) โส | วิป / อ

- **โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการชักชวน พร้อมด้วยความดีใจ ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด

(๔) โส | วิป / ส

- **โสมนสฺสสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักชวน พร้อมด้วยความดีใจ ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด

(๕) อุ | สัม / อ

- **อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการชักชวน พร้อมด้วยความเฉยๆ ประกอบด้วยความเห็นผิด

(๖) อุ | สัม / ส

- **อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฺฐิคตสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักชวน พร้อมด้วยความเฉยๆ ประกอบด้วยความเห็นผิด

(๗) อุ | วิป / อ

- **อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการชักชวน พร้อมด้วยความเฉยๆ ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด

(๘) อุ | วิป / ส

- **อุเปกฺขาสหคตํ ทิฏฺฐิคตวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ**
จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักชวน พร้อมด้วยความเฉยๆ ไม่ประกอบด้วยความเห็นผิด

โทสมูลจิต ๒ ดวง คือ

(๑) โท | ปฏิ / อ

- **โทมนสฺสสหคตํ ปฏิฆสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ**
จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการชักชวน พร้อมด้วยความเสียใจ ประกอบด้วยความโกรธ

(๒) โท | ปฏิ / ส

- **โทมนสฺสสหคตํ ปฏิฆสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ**
จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักชวน พร้อมด้วยความเสียใจ ประกอบด้วยความโกรธ

โมหมูลจิต ๒ ดวง คือ

(๑) อุ / วิจิ

- **อุเปกฺขาสหคตํ วิจิกิจฺฉาสมฺปยุตฺตํ**
จิตที่เกิดขึ้นพร้อมด้วยความเฉยๆ ประกอบด้วยความสงสัย

(๒) อุ / อุท

- **อุเปกฺขาสหคตํ อุทฺธจฺจสมฺปยุตฺตํ**
จิตที่เกิดขึ้นพร้อมด้วยความเฉยๆ ประกอบด้วยความฟุ้งซ่าน

บาลีและคำแปลในอเหตุกจิต ๑๘ ดวง คือ

อุ / จัก	อุ / โสต	อุ / ฆาน	อุ / ชิว	ทุก / กาย	อุ / สัม	อุ / สัน		อกุศลวิปากจิต ๗
อุ / จัก	อุ / โสต	อุ / ฆาน	อุ / ชิว	สุข / กาย	อุ / สัม	อุ / สัน	โส / สัน	อเหตุกกุศลวิปากจิต ๘
อุ / ปัญจ	อุ / มโน	โส / หสิ	อเหตุกกิริยาจิต ๓					

อเหตุกวิปากจิต ๑๕ ดวง คือ

- **อุเปกฺขาสหคตํ จกฺขุวิญฺญาณํ** จิตที่อาศัยจักขุวัตถุเห็นรูปารมณ์ที่ดีและไม่ดี เกิดขึ้นพร้อมด้วยความเฉยๆ

- **อุเปกฺขาสหคตํ โสตวิญฺญาณํ** จิตที่อาศัยโสตวัตถุได้ยินเสียงที่ดีและไม่ดี เกิดขึ้นพร้อมด้วยความเฉยๆ

- **อุเปกฺขาสหคตํ ฆานวิญฺญาณํ** จิตที่อาศัยฆานวัตถุรู้กลิ่นที่ดีและไม่ดี เกิดขึ้นพร้อมด้วยความเฉยๆ

- **อุเปกฺขาสหคตํ ชิวฺหาวิญฺญาณํ** จิตที่อาศัยชิวหาวัตถุ รู้รสที่ดีและไม่ดี เกิดขึ้นพร้อมด้วยความเฉยๆ

- **ทุกฺขสหคตํ กายวิญฺญาณํ** จิตที่อาศัยกายวัตถุ รู้สึกโผฏฐัพพารมณ์ที่ไม่ดี เกิดขึ้นพร้อมด้วยทุกขเวทนา

- **สุขสหคตํ กายวิญฺญาณํ** จิตที่อาศัยกายวัตถุรู้สึกโผฏฐัพพารมณ์ที่ดี เกิดขึ้นพร้อมด้วยสุขเวทนา

- **อุเปกฺขาสหคตํ สมฺปฏิจฺฉนจิตฺตํ** จิตที่รับปัญจารมณ์ที่ดีและไม่ดี เกิดขึ้นพร้อมด้วยความเฉยๆ

- **อุเปกฺขาสหคตํ สนฺตีรณจิตฺตํ** จิตที่ไต่สวนปัญจารมณ์ที่ดีและไม่ดี เกิดขึ้นพร้อมด้วยความเฉยๆ

- **โสมนสฺสสหคตํ สนฺตีรณจิตฺตํ** จิตที่ไต่สวนปัญจารมณ์ที่ดี เกิดขึ้นพร้อมด้วยความดีใจ

อเหตุกกิริยาจิต ๓ ดวง คือ

- **อุเปกฺขาสหคตํ ปญฺจทฺวาราวชฺชนจิตฺตํ** จิตที่พิจารณาอารมณ์ทางปัญจทวารที่ดีและไม่ดี เกิดขึ้นพร้อมด้วยความเฉยๆ

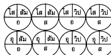

- **อุเปกฺขาสหคตํ มโนทฺวาราวชฺชนจิตฺตํ** จิตที่พิจารณาอารมณ์ทางมโนทวารที่ดีและไม่ดี เกิดขึ้นพร้อมด้วยความเฉยๆ

- **โสมนสฺสสหคตํ หสิตุปฺปาทจิตฺตํ** จิตที่ทำให้เกิดการยิ้มของพระอรหันต์ เกิดขึ้นพร้อมด้วยความดีใจ

บาลีและคำแปลในกามาวจรโสภณจิต ๒๔ ดวง คือ

มหากุศลจิต ๘ ดวง คือ

(๑) โส สัม อ

- **โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการชักชวน พร้อมด้วยความดีใจ ประกอบด้วยปัญญา

(๒) โส สัม ส

- **โสมนสฺสสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักชวน พร้อมด้วยความดีใจ ประกอบด้วยปัญญา

(๓) โส วิป อ

- **โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการชักชวน พร้อมด้วยความดีใจ ไม่ประกอบด้วยปัญญา

(๔) โส วิป ส

- **โสมนสฺสสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักชวน พร้อมด้วยความดีใจ ไม่ประกอบด้วยปัญญา

(๕) อุ | สัม / อ

- **อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการชักชวน พร้อมด้วยความเฉยๆ ประกอบด้วยปัญญา

(๖) อุ | สัม / ส

- **อุเปกฺขาสหคตํ ญาณสมฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักชวน พร้อมด้วยความเฉยๆ ประกอบด้วยปัญญา

(๗) อุ | วิป / อ

- **อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ อสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยไม่มีการชักชวน พร้อมด้วยความเฉยๆ ไม่ประกอบด้วยปัญญา

(๘) อุ | วิป / ส

- **อุเปกฺขาสหคตํ ญาณวิปฺปยุตฺตํ สสงฺขาริกํ**
  จิตที่เกิดขึ้นโดยมีการชักชวน พร้อมด้วยความเฉยๆ ไม่ประกอบด้วยปัญญา

หมายเหตุ บาลีและคำแปลของมหาวิปากจิต ๘ มหากิริยาจิต ๘ นั้น เหมือนกันกับมหากุศลจิตทุกประการ

บาลีและคำแปลในรูปาวจรโสภณจิต ๑๕ ดวง คือ

ป กุ / ๕	ทุ กุ / ๔	ตติ กุ / ๓	จตุ กุ / ๒	ปัญ กุ / ๒
ป วิ / ๕	ทุ วิ / ๔	ตติ วิ / ๓	จตุ วิ / ๒	ปัญ วิ / ๒
ป กิ / ๕	ทุ กิ / ๔	ตติ กิ / ๓	จตุ กิ / ๒	ปัญ กิ / ๒

รูปาวจรจิต ๑๕ นี้ สงเคราะห์เข้าในสสังขาริก และ สัมปยุตต์

ปฐม ๓ (ป กุ / ๕, ป วิ / ๕, ป กิ / ๕)

วิตกฺกวิจารปีติสุขเอกคฺคตาสหิตํ ปฐมชฺฌานกุสลจิตฺตํ วิปากจิตฺตํ กฺริยจิตฺตํ

- ปฐมฌานกุศลจิต ๑ วิปากจิต ๑ กิริยาจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

ทุติย ๓ (ทุติ กุ ๔ / ทุติ วิ ๔ / ทุติ กิ ๔)

วิจารปีติสุขเอกคฺคตาสหิตํ ทุติยชฺฌานกุสลจิตฺตํ วิปากจิตฺตํ กฺริยจิตฺตํ

- ทุติยฌานกุศลจิต ๑ วิปากจิต ๑ กิริยาจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๔ คือ วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

ตติย ๓ (ตติ กุ ๓ / ตติ วิ ๓ / ตติ กิ ๓)

ปีติสุขเอกคฺคตาสหิตํ ตติยชฺฌานกุสลจิตฺตํ วิปากจิตฺตํ กฺริยจิตฺตํ

- ตติยฌานกุศลจิต ๑ วิปากจิต ๑ กิริยาจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

จตุตถ ๓ (จตุ กุ ๒ / จตุ วิ ๒ / จตุ กิ ๒)

สุขเอกคฺคตาสหิตํ จตุตฺถชฺฌานกุสลจิตฺตํ วิปากจิตฺตํ กฺริยจิตฺตํ

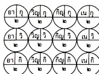
- จตุตถฌานกุศลจิต ๑ วิปากจิต ๑ กิริยาจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๒ คือ สุข เอกัคคตา

ปัญจม ๓ (ปัญ กุ ๒ / ปัญ วิ ๒ / ปัญ กิ ๒)

อุเปกฺขาเอกคฺคตาสหิตํ ปญฺจมชฺฌานกุสลจิตฺตํ วิปากจิตฺตํ กฺริยจิตฺตํ

- ปัญจมฌานกุศลจิต ๑ วิปากจิต ๑ กิริยาจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

บาลีและคำแปลในอรูปาวจรจิต ๑๒ ดวง คือ

หมายเหตุ ในอรูปาวจรจิต ๑๒ นี้ สงเคราะห์เข้าในสสังขาริก และสัมปยุตต์

อากา ๓ (อา กุ ๒ / อา วิ ๒ / อา กิ ๒)

อุเปกฺขาเอกคฺคตาสหิตํ อากาสานญฺจายตนกุสลจิตฺตํ วิปากจิตฺตํ กฺริยจิตฺตํ

- อากาสานัญจายตนกุศลจิต ๑ วิปากจิต ๑ กิริยาจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

วิญญา ๓ (วิญ กุ ๒, วิญ วิ ๒, วิญ กิ ๒)

อุเปกฺขาเอกคฺคตาสหิตํ วิญฺญาณญฺจายตนกุสลจิตฺตํ วิปากจิตฺตํ กฺริยจิตฺตํ

- วิญญาณัญจายตนกุศลจิต ๑ วิปากจิต ๑ กิริยาจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

อากิญ ๓ (กิญ กุ ๒, กิญ วิ ๒, กิญ กิ ๒)

อุเปกฺขาเอกคฺคตาสหิตํ อากิญฺจญฺญายตนกุสลจิตฺตํ วิปากจิตฺตํ กฺริยจิตฺตํ

- อากิญจัญญายตนกุศลจิต ๑ วิปากจิต ๑ กิริยาจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

เนว ๓ (เน กุ ๒, เน วิ ๒, เน กิ ๒)

อุเปกฺขาเอกคฺคตาสหิตํ เนวสญฺญานาสญฺญายตนกุสลจิตฺตํ วิปากจิตฺตํ กฺริยจิตฺตํ

- เนวสัญญานาสัญญายตนกุศลจิต ๑ วิปากจิต ๑ กิริยาจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๒ คือ อุเบกขา เอกัคคตา

บาลีและคำแปลในโลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐ ดวง คือ

ป โส ๕	ทุ โส ๔	ตติ โส ๓	จตุ โส ๒	ปัญ โส ๒
ป สก ๕	ทุ สก ๔	ตติ สก ๓	จตุ สก ๒	ปัญ สก ๒
ป อนา ๕	ทุ อนา ๔	ตติ อนา ๓	จตุ อนา ๒	ปัญ อนา ๒
ป อร ๕	ทุ อร ๔	ตติ อร ๓	จตุ อร ๒	ปัญ อร ๒

โลกุตตรจิต ๘ หรือ ๔๐ นี้ สงเคราะห์เข้าในสสังขาริก และสัมปยุตต์

มรรคจิต ๒๐ ดวง คือ

ปฐม ๔

ป โส ๕ / ป สก ๕ / ป อนา ๕ / ป อร ๕

วิตกฺกวิจารปีติสุขเอกคฺคตาสหิตํ ปฐมชฺฌานโสตาปตฺติมคฺคจิตฺตํ สกทาคามิมคฺคจิตฺตํ อนาคามิมคฺคจิตฺตํ อรหตฺตมคฺคจิตฺตํ

- ปฐมฌานโสดาปัตติมรรคจิต ๑ สกทาคามิมรรคจิต ๑ อนาคามิมรรคจิต ๑ อรหัตตมรรคจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๕ คือ วิตก วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

ทุติย ๔

ทุ โส ๔ / ทุ สก ๔ / ทุ อนา ๔ / ทุ อร ๔

วิจารปีติสุขเอกคฺคตาสหิตํ ทุติยชฺฌานโสตาปตฺติมคฺคจิตฺตํ สกทาคามิมคฺคจิตฺตํ อนาคามิมคฺคจิตฺตํ อรหตฺตมคฺคจิตฺตํ

- ทุติยฌานโสดาปัตติมรรคจิต ๑ สกทาคามิมรรคจิต ๑ อนาคามิมรรคจิต ๑ อรหัตตมรรคจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๔ คือ วิจาร ปีติ สุข เอกัคคตา

ตติย ๔

ตติ โส ๓ / ตติ สก ๓ / ตติ อนา ๓ / ตติ อร ๓

ปีติสุขเอกคฺคตาสหิตํ ตติยชฺฌานโสตาปตฺติมคฺคจิตฺตํ สกทาคามิมคฺคจิตฺตํ อนาคามิมคฺคจิตฺตํ อรหตฺตมคฺคจิตฺตํ

- ตติยฌานโสดาปัตติมรรคจิต ๑ สกทาคามิมรรคจิต ๑ อนาคามิมรรคจิต ๑ อรหัตตมรรคจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๓ คือ ปีติ สุข เอกัคคตา

จตุตถ ๔

จตุ โส ๒ / จตุ สก ๒ / จตุ อนา ๒ / จตุ อร ๒

สุขเอกคฺคตาสหิตํ จตุตฺถชฺฌานโสตาปตฺติมคฺคจิตฺตํ สกทาคามิมคฺคจิตฺตํ อนาคามิมคฺคจิตฺตํ อรหตฺตมคฺคจิตฺตํ

- จตุตถฌานโสดาปัตติมรรคจิต ๑ สกทาคามิมรรคจิต ๑ อนาคามิมรรคจิต ๑ อรหัตตมรรคจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๒ คือ สุข เอกัคคตา

ปัญจม ๔

ปัญ โส ๒ / ปัญ สก ๒ / ปัญ อนา ๒ / ปัญ อร ๒

อุเปกฺขาเอกคฺคตาสหิตํ ปญฺจมชฺฌานโสตาปตฺติมคฺคจิตฺตํ สกทาคามิมคฺคจิตฺตํ อนาคามิมคฺคจิตฺตํ อรหตฺตมคฺคจิตฺตํ

- ปัญจมฌานโสดาปัตติมรรคจิต ๑ สกทาคามิมรรคจิต ๑ อนาคามิมรรคจิต ๑ อรหัตตมรรคจิต ๑ ที่เกิดพร้อมด้วยองค์ฌาน ๒ คือ อุเบกขาเอกัคคตา

หมายเหตุ ผลจิต ๒๐ บาลีและคำแปลเหมือนกันกับมรรคจิตทุกประการ เพียงแต่เปลี่ยนจาก **มคฺคจิตฺตํ** เป็น **ผลจิตฺตํ** เท่านั้น

(๒) ปริจเฉทที่ ๒

๒. เจตสิกปรมัตถ์

ลักษณะ ๔ ประการของเจตสิก คือ

๑. **เอกุปปาทะ** เจตสิกนี้เกิดพร้อมกับจิตเสมอ หมายความว่า เมื่อจิตเกิด เจตสิกก็เกิดขึ้นด้วยกัน จะว่าจิตเกิดก่อน เจตสิกเกิดทีหลัง หรือเจตสิกเกิดก่อนจิตเกิดทีหลังนั้นไม่ได้

๒. **เอกนิโรธะ** ในทำนองเดียวกันนั้น เมื่อจิตดับ เจตสิกก็ดับด้วยกัน ไม่มีใครดับก่อนหรือดับทีหลัง

๓. **เอกาลัมพนะ** อารมณ์ที่เจตสิกเข้าไปรับอยู่นั้น ก็เป็นอารมณ์เดียวกันกับที่จิตเข้าไปรับนั้นเอง เช่น จิตรับอารมณ์สีขาว เจตสิกก็รับสีขาวด้วย จิตรับอารมณ์สีดำ เจตสิกก็รับสีดำด้วย ดังนี้เป็นต้น

๔. **เอกวัตถุกะ** ที่อาศัยเกิดของเจตสิก ก็เป็นชนิดเดียวกันกับที่อาศัยเกิดของจิต เช่น จิตอาศัยตาเกิด เจตสิกก็อาศัยตาเกิดด้วย จิตอาศัยหูเกิด เจตสิกก็อาศัยหูเกิดด้วย จิตอาศัยหัวใจเกิด เจตสิกก็อาศัยหัวใจเกิดด้วย ดังนี้

คาถารับรองลักษณะ ๔ ประการของเจตสิก

เอกุปฺปาทนิโรธา จ เอกาลมฺพนวตฺถุกา
เจโตยุตฺตา ทวิปญฺญาส ธมฺมา เจตสิกา มตา

นักศึกษาทั้งหลาย พึงทราบธรรมชาติของเจตสิก ซึ่งมีจำนวน ๕๒ ดวง ที่ประกอบกับจิตมีลักษณะดังนี้ คือ ๑. เกิดพร้อมกับจิต ๒. ดับพร้อมกับจิต ๓. มีอารมณ์เดียวกันกับจิต ๔. มีที่อาศัยเกิดอย่างเดียวกันกับจิต

เจตสิก ๕๒ เมื่อว่าโดยราสีแล้วมีอยู่ ๓ คือ (ราสี แปลว่า กอง)

๑. อัญญสมานราสีเจตสิก ๑๓
๒. อกุศลราสีเจตสิก ๑๔
๓. โสภณราสีเจตสิก ๒๕

คาถารับรองเจตสิกปรมัตถ์ ๕๒ ดวง คือ

เตรสญฺญสมานา จ **จุทฺทสากุสลา ตถา**
โสภณา ปญฺจวีสาติ **ทฺวิปญฺญาส ปวุจฺจเร**

ท่านกล่าวจำนวนเจตสิกว่ามี ๕๒ คือ อัญญสมานเจตสิก ๑๓ อกุศลเจตสิก ๑๔ โสภณเจตสิก ๒๕

เจตสิกปรมัตถ์ ๕๒ ดวง คือ

อัญญสมานเจตสิก	๑๓	รวมเป็นเจตสิกปรมัตถ์ ๕๒
อกุศลเจตสิก	๑๔	
โสภณเจตสิก	๒๕	

อัญญสมานเจตสิก ๑๓ ดวง คือ

สัพพจิตตสาธารณเจตสิก	๗	รวมเป็นอัญญสมานเจตสิก ๑๓
ปกิณณกเจตสิก	๖	

อกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง คือ

โมจตุกเจตสิก	๔	รวมเป็นอกุศลเจตสิก ๑๔
โลติกเจตสิก	๓	
โทจตุกเจตสิก	๔	
ถิทุกเจตสิก	๒	
วิจิกิจฉาเจตสิก	๑	

โสภณเจตสิก ๒๕ ดวง คือ

โสภณสาธารณเจตสิก	๑๙	รวมเป็นโสภณเจตสิก ๒๕
วิรตีเจตสิก	๓	
อัปปมัญญาเจตสิก	๒	
ปัญญินทรีย์เจตสิก	๑	

ความหมายของเจตสิก ๕๒ ดวง ตามลำดับ

ความหมายของอัญญสมานเจตสิก ๑๓ ดวง คือ

สัพพจิตตสาธารณเจตสิก ๗ ดวง คือ

ผัสสะ ธรรมชาติที่กระทบอารมณ์

เวทนา ธรรมชาติที่เสวยอารมณ์

สัญญา ธรรมชาติที่จำอารมณ์

เจตนา ธรรมชาติที่กระตุ้นเตือนและชักชวนสัมปยุตตธรรมในอารมณ์ เพื่อให้ทำหน้าที่ของตนๆ

เอกัคคตา ธรรมชาติที่สงบและให้สัมปยุตตธรรมตั้งอยู่ในอารมณ์เดียว

ชีวิตินทรีย์ ธรรมชาติที่รักษาสัมปยุตตธรรม

มนสิการ ธรรมชาติที่มุ่งและนำสัมปยุตตธรรมสู่อารมณ์

ปกิณณกเจตสิก ๖ ดวง คือ

วิตก ธรรมชาติที่ยกสัมปยุตตธรรมขึ้นสู่อารมณ์ คือ คิดอารมณ์

วิจาร ธรรมชาติที่มีการเคล้าคลึงอารมณ์

อธิโมกข์ ธรรมชาติที่ตัดสินอารมณ์

วิริยะ ธรรมชาติที่มีความพยายามในอารมณ์

ปีติ ธรรมชาติที่มีความชื่นชมยินดีในอารมณ์

ฉันทะ ธรรมชาติที่ปรารถนาอารมณ์

ความหมายของอกุศลเจตสิก ๑๔ ดวง คือ

โมจตุกเจตสิก ๔ ดวง คือ

โมหะ ธรรมชาติที่บังสภาพตามความเป็นจริงของอารมณ์ไว้ คือหลง

อหิริกะ ธรรมชาติที่ไม่มีความละอายต่อทุจริต

อโนตตัปปะ ธรรมชาติที่ไม่กลัวต่อทุจริต

อุทธัจจะ ธรรมชาติที่ฟุ้งซ่าน คือรับอารมณ์ไม่มั่น

โลติกเจตสิก ๓ ดวง คือ

โลภะ	ธรรมชาติที่มีความต้องการ และติดใจในกามคุณอารมณ์
ทิฏฐิ	ธรรมชาติที่มีความเห็นผิดในอารมณ์
มานะ	ธรรมชาติที่มีความเย่อหยิ่ง ถือตัว

โทจตุกเจตสิก ๔ ดวง คือ

โทสะ	ธรรมชาติที่ประทุษร้ายในอารมณ์
อิสสา	ธรรมชาติที่มีความไม่พอใจในสมบัติหรือคุณความดีของผู้อื่น
มัจฉริยะ	ธรรมชาติที่มีความหวงแหนทรัพย์สมบัติหรือคุณความดีของตน
กุกกุจจะ	ธรรมชาติที่มีความรำคาญใจในทุจริตที่ได้ทำไปแล้ว และในสุจริตที่ยังไม่ได้ทำ

ถิทุกเจตสิก ๒ ดวง คือ

ถีนะ	ธรรมชาติที่ทำให้จิตเชื่องซึม ท้อถอยจากอารมณ์
มิทธะ	ธรรมชาติที่ทำให้เจตสิกเชื่องซึม ท้อถอยจากอารมณ์

วิจิกิจฉาเจตสิก ๑ ดวง คือ

วิจิกิจฉา	ธรรมชาติที่มีความสงสัย ไม่ตกลงใจ คือ วิพากษ์วิจารณ์ ในคุณพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น

ความหมายของโสภณเจตสิก ๒๕ ดวง คือ

โสภณสาธารณเจตสิก ๑๙ ดวง คือ

ศรัทธา	ธรรมชาติที่มีความเชื่อและเลื่อมใสในพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ตามความเป็นจริง เชื่อในกรรมและผลของกรรม
สติ	ธรรมชาติที่มีความระลึกในอารมณ์ที่เกี่ยวด้วยกุศลธรรม มีคุณของพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นต้น
หิริ	ธรรมชาติที่มีความเกลียดและละอายต่อการงานอันเป็นทุจริต
โอตตัปปะ	ธรรมชาติที่สะดุ้งกลัวต่อการงานอันเป็นทุจริต

อโลภะ ธรรมชาติที่ไม่อยากได้ และไม่ติดอยู่ในกามคุณอารมณ์

อโทสะ ธรรมชาติที่ไม่ประทุษร้ายในอารมณ์

ตัตตรมัชฌัตตตา ธรรมชาติที่ทำให้จิต เจตสิกสม่ำเสมอในกิจของตนๆ ไม่ให้มีการยิ่งหย่อน

กายปัสสัทธิ ธรรมชาติที่เป็นความสงบของเจตสิกขันธ์ ๓ ในการงานอันเป็นกุศล

จิตตปัสสัทธิ ธรรมชาติที่เป็นความสงบของจิต ในการงานอันเป็นกุศล

กายลหุตา ธรรมชาติที่เป็นความเบาของเจตสิกขันธ์ ๓ ในการงานอันเป็นกุศล

จิตตลหุตา ธรรมชาติที่เป็นความเบาของจิต ในการงานอันเป็นกุศล

กายมุทุตา ธรรมชาติที่เป็นความอ่อนของเจตสิกขันธ์ ๓ ในการงานอันเป็นกุศล

จิตตมุทุตา ธรรมชาติที่เป็นความอ่อนของจิต ในการงานอันเป็นกุศล

กายกัมมัญญตา ธรรมชาติที่เป็นความควรของเจตสิกขันธ์ ๓ ในการงานอันเป็นกุศล

จิตตกัมมัญญตา ธรรมชาติที่เป็นความควรของจิต ในการงานอันเป็นกุศล

กายปาคุญญตา ธรรมชาติที่เป็นความคล่องแคล่วของเจตสิกขันธ์ ๓ ในการงานอันเป็นกุศล

จิตตปาคุญญตา ธรรมชาติที่เป็นความคล่องแคล่วของจิตในการงานอันเป็นกุศล

กายุชุกตา ธรรมชาติที่เป็นความซื่อตรงของเจตสิกขันธ์ ๓ ในการงานอันเป็นกุศล

จิตตุชุกตา ธรรมชาติที่เป็นความซื่อตรงของจิต ในการงานอันเป็นกุศล

วิรตีเจตสิก ๓ ดวง คือ

สัมมาวาจา การกล่าววาจาที่เว้นจากวจีทุจริต ๔ ซึ่งไม่เกี่ยวกับการงานอันเป็นอาชีพ

สัมมากัมมันตะ	การกระทำที่เว้นจากกายทุจริต ๓ ซึ่งไม่เกี่ยวกับการงานอันเป็นอาชีพ
สัมมาอาชีวะ	การประกอบอาชีพที่เว้นจากวจีทุจริต ๔ กายทุจริต ๓

อัปปมัญญาเจตสิก ๒ ดวง คือ

กรุณา	ธรรมชาติที่มีความสงสารต่อทุกขิตสัตว์ คือผู้ที่กำลังได้รับความลำบากอยู่ หรือจะได้รับความลำบากในกาลข้างหน้า
มุทิตา	ธรรมชาติที่มีความยินดีต่อสุขิตสัตว์ คือผู้ที่กำลังได้รับความสุขหรือผู้ที่จะได้รับความสุขในกาลข้างหน้า

ปัญญินทรีย์เจตสิก ๑ ดวง คือ

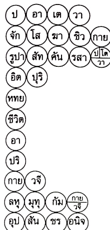
ปัญญา	ธรรมชาติที่รู้สภาพธรรมโดยทั่วๆ ไปตามความเป็นจริง

ความหมายรวมของเจตสิก

เจตสิก แปลว่า สภาพธรรมที่มีในจิต (อาศัยจิตเกิด)

อัญญสมานเจตสิก	หมายความว่า	เป็นเจตสิกที่เหมือนกันกับธรรมอื่น
สัพพจิตตสาธารณเจตสิก	"	เป็นเจตสิกที่ประกอบกับจิตทั้งหมดทั่วไป
ปกิณณกเจตสิก	"	เป็นเจตสิกที่ประกอบเรี่ยรายไปทั้งในฝ่ายโลกีย โลกุตตรโสภณ อโสภณ กุศล อกุศล วิบาก กิริยา แต่ไม่ใช่ทั้งหมด
อกุศลเจตสิก	"	เป็นเจตสิกที่ประกอบได้ในอกุศลจิต ๑๒ ทั้งหมดตามสมควร
สัพพากุศลสาธารณเจตสิก	"	เป็นเจตสิกที่ประกอบในอกุศลจิต ๑๒ ได้ทั่วไปทั้งหมด
โมจตุกเจตสิก	"	เจตสิก ๔ ดวง ที่มีโมหเจตสิกเป็นประธาน
โลติกเจตสิก	"	เจตสิก ๓ ดวง ที่มีโลภเจตสิกเป็นประธาน
โทจตุกเจตสิก	"	เจตสิก ๔ ดวง ที่มีโทสเจตสิกเป็นประธาน
ถิทุกเจตสิก	"	เป็นเจตสิกที่ประกอบได้ในอกุศลสสังขาริกจิต ๕ เท่านั้น

รูปปรมัตถ์ ๒๘ ดวง คือ

- มหาภูตรูป ๔ คือ ปถวี อาโป เตโช วาโย
- ปสาทรูป ๕ คือ จักขุ โสต ฆาน ชิวหา กาย
- วิสยรูป ๗/๔ คือ รูปา สัททา คันธา รสา โผฏฐัพพา
- ภาวรูป ๒ คือ อิตถีภาวะ ปุริสภาวะ
- หทยรูป ๑ คือ หทยวัตถุ
- ชีวิตรูป ๑ คือ ชีวิตินทรีย์
- อาหารรูป ๑ คือ กพฬีการาหาร
- ปริจเฉทรูป ๑ คือ อากาสธาตุ
- วิญญัติรูป ๒ คือ กายวิญญัติ วจีวิญญัติ
- วิการรูป ๕/๓ คือ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา กาย วจี
- ลักขณรูป ๔ คือ อุปจยะ สันตติ ชรตา อนิจจตา

องค์ธรรมของรูป ๒๘ คือ

ปถวี	ได้แก่	รูปแข็งและอ่อน
อาโป	"	รูปที่ไหลหรือเกาะกุม
เตโช	"	รูปที่เย็น ร้อน
วาโย	"	รูปที่หย่อน ตึง
จักขุปสาท	"	ความใสที่สามารถรับรูปารมณ์ได้
โสตปสาท	"	ความใสที่สามารถรับสัททารมณ์ได้
ฆานปสาท	"	ความใสที่สามารถรับคันธารมณ์ได้
ชิวหาปสาท	"	ความใสที่สามารถรับรสารมณ์ได้
กายปสาท	"	ความใสที่สามารถรับโผฏฐัพพารมณ์ได้
รูปารมณ์	"	สีต่างๆ
สัททารมณ์	"	เสียงต่างๆ
คันธารมณ์	"	กลิ่นต่างๆ

รสารมณ์	ได้แก่	รสต่างๆ
โผฏฐัพพารมณ์	"	เย็น ร้อน อ่อน แข็ง หย่อน ตึง
อิตถีภาวะ	"	รูปที่เป็นเหตุแห่งความเป็นหญิง
ปุริสภาวะ	"	รูปที่เป็นเหตุแห่งความเป็นชาย
หทยะ	"	รูปที่เกิดอยู่ในหัวใจ และเป็นที่อาศัยเกิดของจิต เจตสิกทั้งหลาย
ชีวิตะ	"	รูปที่รักษากัมมชรูปทั้งหลาย
อาหาระ	"	รูปที่นำให้อาหารชรูปเกิด
ปริจเฉทะ	"	อากาสรูปที่คั่นระหว่างรูปกลาปต่อรูปกลาป
กายวิญญัติ	"	การเคลื่อนไหวต่างๆ ของร่างกาย
วจีวิญญัติ	"	การเคลื่อนไหวต่างๆ ของวาจา
ลหุตา	"	ความเบาของนิปผันนรูป
มุทุตา	"	ความอ่อนของนิปผันนรูป
กัมมัญญตา	"	ความควรแก่การงานของนิปผันนรูป
อุปจยะ	"	ความเกิดขึ้นครั้งแรกและเกิดขึ้นครั้งหลังๆ จนครบรูปที่ควรเกิดขึ้นได้ของนิปผันนรูป
สันตติ	"	ความเกิดขึ้นสืบต่อกันของนิปผันนรูปจนถึงตาย
ชรตา	"	ความแก่ของนิปผันนรูป
อนิจจตา	"	ความดับของนิปผันนรูป

แสดงจำนวนรูป ๒๘ ตามลำดับดังนี้ คือ

ปถวี อาโป เตโช วาโย จักขุปสาท โสตปสาท ฆานปสาท ชิวหาปสาท กายปสาท รูปารมณ์ สัททารมณ์ คันธารมณ์ รสารมณ์ อิตถีภาวะ ปุริสภาวะ หทยะ ชีวิตะ อาหาระ ปริจเฉทะ กายวิญญัติ วจีวิญญัติ ลหุตา มุทุตา กัมมัญญตา อุปจยะ สันตติ ชรตา อนิจจตา

หมายเหตุ การนับจำนวนรูป ๒๘ ตามลำดับนี้ ให้นับเอาวิสยรูปเพียง ๔ (เว้นโผฏฐัพพารมณ์) เพราะไปซ้ำกัน กับมหาภูตรูปแล้ว ส่วนวิการรูปก็ให้นับเอาเพียง ๓ (เว้นกายวิญญัติ วจีวิญญัติ)